

nam o lutanju pesničkog jezika koji je lutanje čoveka u svetu. Od pesništva i ne treba više zahtevati — jer, to je sve.

Jovica Aćin

VLADIMIR PRIBITKOV: »ANDREJ RUBLJOV«

BIGZ, Beograd, 1973.

Zahvaljujući smelom i znalačkoj inicijativi BIGZ-a, bogatiji smo, ove godine, za niz knjiga džepnog formata i ukusne grafičko-likovne opreme. Poseban uspeh, u seriji, svakako predstavljaju fest-romani, čime smo, interesantnim spregom film-laureat — kvalitetno romaneskno štivo, dobili prvorazredan kulturni događaj. Između ostalih, objavljen je i prevod romana *Andrej Rubljov* sovjetskog autora Vladimira Pribitkova.

Rubljev je, zapravo, moderno koncipirani, romaneskni životopis-izveštaj o jednom velikom majstoru kičice i humanisti, koji je stvorio delo neprevaziđene lepote i koga eksperti postavljaju u vrh hijerarhije vrednosti svetskog ranga, uz Rafaela, Đota, Mikelandela, da Vinčija, a pojedini ga vrednuju kao još većeg, s obzirom na to da je živio dosta pre ovih i bio sam.

Monah-crnorizac Andrej je, u pravom smislu, svjatosrijski genije. Njegovo delo je pod velom misterije. Ne zna se gde je rođen, nepoznati su mu roditelji, o detinjstvu se ništa ne zna; jedino je približno tačno utvrđena godina rođenja (1380—82 /?/) — no najvažnije je da je potekao iz naroda, običnog puka. Verovatno je bio veoma mlad, po tadašnjem običaju, uveden u Sveto-Trbjicki manastir. Prvi učitelj slikanja bio mu je Danilo Crni, a duhovni uzor Teofan Grk, Vizantinac. Za relativno kratkog života, o-slikao je čitav niz hramova-lavri, ikonostas i pojedinačnih ikona, u stravičnom tempu. Na žalost, do današnjih dana, sačuvani je samo mali deo. Šest vekova invazija tatatskog iga, epidemija, ratova, bojarske mržnje, dinastičkih borbi, velikih požara, nerazumljive historije destrukcije sveštenstva, socijalnih potresa, učinili su svoje. Tek posle Oktobra 1917, kad je i Rubljov stavljen na spisak velikana, koji dolaze pod zaštitu zakona, a s Lenjinovim potpisom, njegovo delo je prestalo da bude izloženo sknavljenju i besmislenom uništavanju.

Znameniti živopisac je veliki tehničar kompozicije kolorista i beležnik emocija, karaktera i likova, no, istovremeno, i talentovani inovator, iznimka iz ustaljenih kanona, i tvorac specifične rubljovske škole, s desetinama sledbenika. Nadasve, on je filosof. I to ne nihilizma, transcendentnije, već nade, dobra, stalnog probražaja.

Minijature *Jevandelja Hitrovog*, ikonostas hrama Svetih Blagovesti, Uspenski hram u Zvenigorodu sa svojim *Spasiteljem* (stoleće pre *Madone Rafaela!*), *Strašni sud* u Vladimirovoj crkvi, Dimitrijevski hram, *Praznici* i *Sveta Trojica* u Trojickom manastiru u Moskvi...

Osnovna literarna vrednost i prednost Pribitkovljeve proze upravo je u to-

me što je inspirisana delom jednog autohtonog, ingenioznog umetnika, što je fascinirana iskrenom sakralnošću prizora, koloritskom raskoši i impozantnošću Rubljovljevih zahteva — umetnost podstiče umetnost. Zatim, autor oživljava jedan ljudski život koji je obeležio čitavu jednu burnu i kobnu eru srednjovekovne Rusije.

Svakako, *Andrej Rubljov* je vanserijski, tematsko-fabularno-stilski jedinstven roman.

Janez Kocijančić

SRBOLJUB MITIĆ: »ČERGA NA UTRINI«

»Braničevo«, Požarevac, 1973.

Srboljub Mitić svojom šestom knjigom pesama *Čerga na utrini* za poznavaoce svoje poezije, na iznenađan i namerom jasno uočljiv način, pravi »iskorak« iz svog dosad kontinuiranog stvaralačkog toka. On, ovog puta, daje tridesetak pesama o životu, nama tako prisutnih Cigana, njihovom poimanju sveta i njihovom mestu u njemu.

Čitajući *Čergu na utrini* i manje pažljiv i manje tragalački raspoložen čitalac će zapaziti da je pesnik vodio računa o kompozicionoj, kako cikličnoj tako i opštoj, izgrađenosti. I — u tome je uspeo. Četiri ciklusa (*Prvi ciklus; Male i velike stvari; Bacanje karata; Gatanje u dlan*) posmatrani ponaosob, nose samosvojnu dovoljnost, a, svojom postavkom i jedinstvom forme i izraza, ne izlaze iz tematske celine. Isto tako, postupkom prirodne redoslednosti dobijena je gradacija opažaja i saopštenja: od pojavno-manifestnog do slučenog, od iskustvenog do transcendentnog.

U *Prvom ciklusu* Srboljub Mitić vidno stavlja naglasak na nosioce radnje, na njihova imena (Čučur, Tuleja, Šoškoja, Zula, Suna) i takvim postupkom uvodi čitaoca najneposrednije i najkraćim putem u svoje »tematsko polje«, tj. usredsređuje ga na nacionalnu obojenost svojih likova. Na sličan način, samo sada preko naslova pesama (*Mečkar; Čergar*), saopštava i njihovu, po tradiciji, profesionalnost.

U drugom ciklusu *Velike i male stvari* (podnaslov: *Ciganska mudrost*) pesnikovo težište zainteresovanosti biva prebačeno na njihovu iskustveno zasnovanu »životnu filosofiju«. Kao vrednu ilustraciju citiram pesmu *Kuća*:

*Kuću novu ko sagradi
Ima pravo da okara sina
Kuća je velika stvar*

iz koje se može videti da *kuća* u slici *utočišta* ili *smiraja*, i u kontekstu *Ahasverove ukletosti*, ima i te kako duboku označenost tragike i sna. Poput ovog ka-zivanja, pesmom *Mati*:

*Mati je velika stvar
Ko na nju pljune taj ispljune
I sreću i srce i sve*

pesnik nas upućuje i na moralnu doslednost. Pojam *majke*, taj pojam, tako neo-

tuđiv i nikad ne doveden pod znak pitanja, i ovde je neprikosnoven.

U trećem i četvrtom ciklusu (*Bacanje karata; Gatanje u dlan*) predočena je praiskonska čovekova žeđ za »pročitavanjem« sudbine. I to: kroz proricanje! Ta, ovim likovima, specifična »zagledanost unapred« izgradila je, kroz prošlost, svojstven oblik »magijskog govora«: ritmički ustaljen kao bajalice, gatalice i slično.

Srboljub Mitić ovoj materiji nije prišao kao »posmatrač sa strane« ili »beležnik spoljnih dogodovština«, već saučesnički, doživljeno, i sa osećajem za dublje sagledavanje emotivno-duhovnog stanja svojih sugovornika. Uz to ne izneverava leksiku koju oni determinišu. Otud je i nastala ovakva sveobuhvatna životna slika. I jedna od boljih knjiga iz ovog inspirativnog područja.

Raša Perić

DIOGEN LAERTIJE: »ŽIVOTI I MIŠLJENJA ISTAKNUTIH FILOZOFA«

Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1973.

U uglednoj *Filozofskoj biblioteci*, koju izdaje *Beogradski izdavačko-grafički zavod*, izišlo je, nedavno, znamenito delo Diogena Laertija *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*.

Koliko je ovo delo dragoceno i poznato, toliko se o njegovom autoru malo zna: razlika u određivanju perioda u kojem je ovaj živio iznosi oko 350—450 godina. Izvesni autori iz prošlog stoleća tvrdili su da je Diogen Laertije živio oko 150. godine pre n.e, dok je danas primljeno da pripada 3. veku n.e.

Samo delo nastalo je, očigledno, u doba kada je, kako kaže autor predgovora za ovo izdanje, »prestala stvaralačka misao«, nakon političkih i ekonomskih promena koje su pomračile nekadašnji sjaj grčkog duha i kada je ovaj sjaj ostao još samo daleka i nejasna uspomena. Tada se pristupilo sastavljanju različitih priručnika o slavnim ljudima prošlosti i mi moramo misliti da su Diogenovi *Životi filozofa* samo jedan, možda među poslednjima i ne najznačajniji, u nizu takvih pregleda. To potvrđuje i on sam, navodeći na bezbroj mesta misli prethodnih doksografa, zbog čega delo ostavlja utisak kompilacije tuđih i često neusklađenih stavova. Npr. on o Sokratu na jednom mestu kaže da je podučavao iz retorike, a na drugom da se u nju nije razumevao.) No i pored kompilatorskog karaktera dela, ono je dragoceno za poznavanje života filozofa, kao i izvesnih njihovih filozofema, što priznaje i sam Hegel u popisu priručnika za izučavanje istorije filozofije. (Hegel dodaje da se Diogenu ne može pripisati filozofski duh.)

Celokupnu grčku filozofiju Diogen je podelio na dva niza. Prvi je *jonski*, i počinje sa Talesom, drugi *italski*, a počinje sa Pitagorom, učenicom orfičara Fe-

rekida. Tako bi prvi pravac činili sledeći filozofi: Tales (i sedam mudraca) — Anaksimandar — Anaksimenes — Anaksagora (koji je preneo školu iz Jonije u Atinu) — Arhelaj — Sokrat. Iz Sokrata proizlaze sokratovci i Platon. Sokratovci su: Aristip — Ksenofont — megarani — elidsko-eretrijska škola — kinici: Antisten — Diogen — Krates. Na kinike se nastavlja stoička škola: Zenon — Kleant — Hrizip. Iz Platona slede Akademija i Aristotel. *Stara akademija*: Speusip — Ksenokrat — Polemon — Krantor — Krates. *Srednja akademija*: Arkesilaj *Nova akademija*: Lakid — Karnead — Klitomah. Pripadnici Aristotelove, peripatetičke škole (Liceja) su: Teofrast — Straton — Likon.

Italaska grana grčke filozofije ide od Pitagore, iz koga, na jednoj strani, slede Empedokle i Heraklit, a na drugoj Tealaug (Pitagorin sin) — Ksenofan — Parmenid — Zenon iz Eleje — Leukip — Demokrit. Od Demokrita idu dva pravca: jedan predstavlja Protagora, a drugi Piron — pironovci — Nausifan — Epikur.

Hod grčke misli ide od onostranog i »nebeskog« ka ovostranom i zemaljskom; od *mythosa* ka *logosu*; kao što je to, valjda, i hod misli svih civilizacija uopšte, s tom razlikom što se kod drugih ovaj napor ka logosu prekida ne stigavši do svoga cilja. (Pa ipak i u tom shvatanju nešto se izmenilo od vremena B. Malinovskog i, naročito, Levi-Strosa.) Prvi problem svake civilizacije do sada bio je problem kosmogonije i tek pošto za njega nađe kakvo-takvo prihvatljivo rešenje, njena misao okreće se čoveku i njegovom zemaljskom svetu. Na grčkom primeru ovaj raspon sjajno se vidi ako se počne od Talesa, preko Sokrata, do Epikura. Iako se još i Epikur bavi »nebeskim« stvarima, to je samo zato da bi sa njih skinuo mitski veo, o kome on govori otvoreno ironično.

Ako je filozofija ljubav ka mudrosti, onda je Diogen u pravu što svoje izlaganje započinje opisom života *sedam mudraca*. I mada oni već po ondašnjem mišljenju, po mišljenju Dikearha, koga navodi Diogen, nisu bili »ni mudraci ni filozofi«, »već praktični ljudi«, koji su živeli u demokratskim državama »i tako učestvovali u staranju za opštu državnu upravu«, ipak je tu reč o misli koja je prevalila grandiozni put i od zasnivanja kosmosa stigla do zasnivanja državnog života. Pošto su različiti autori navodili različita imena koja bi pripadala krugu sedam mudraca, Diogen pažljivo nabraja imena svih, odakle se, najzad, vidi da su većina njih bili zakonodavci, ostali makar istaknuti političari i vođe naroda, rađeci za opšte dobro. Sam Tales, čije mesto u krugu sedam mudraca niko nije osporavao, počeo je tek u kasnijim godinama da se bavi filozofijom; dotle se bavio državnim problemima.

Talesovi naslednici, sve do Sokrata, doduše, ne bave se više neposredno državnim problemima, ali njihov pogled još uvek nadmašuje ljudski plan i stremi ka nebeskom. Tek je Sokrat odlučno izjavio da ništa ne zna, niti može znati, i zadovoljio se da razmišlja o načinu ljud-

skog života. A kad je jednom čovek postao glavni filozofski problem, onda sve što je u vezi sa njim bilo je dostojno filozofiranja. Tako je Teofrast, pored ostalog, pisao *O životinjama koje grizu i udaraju*, *O zamoru*, *O znojenju*, *O mezu* itd. No tu je već, po Hegelovim rečima, »sa unutrašnjim svijetom subjektiviteta, koji je svitao, nastupio lom sa zbiljom«. Ukoliko je Sokrat, »doduše sam još ispunjavao svoje dužnosti kao građanin, utoliko mu ipak nije bila prava domovina ta opstojeća država i religija, nego misaoni svijet. Sada se nabacilo pitanje ima li bogova i što su oni«. Sokratov sa vremenik Protagora počinje jednu raspravu rečima: »Što se tiče bogova, ja nemam načina ni da znam da li oni postoje ili da ne postoje!« Zbog ovoga uvoda u raspravu Atinjani su ga prognali, a njegova dela spalili na javnom trgu. Kao što će desetak godina kasnije pogubiti Sokrata, a ubrzo zatim i njegove dželate.

Možda nikad, ni pre ni posle, nisu stajali naporedo cvetni uspon filozofije i, istovremeno, ogromna upitnost nad njom kao u to doba kada je Sokrat vadio ljuti boj protiv sofista, služeći se i sam često sofistikom, tim moćnim oružjem koje je surovo razaralo zbilju. Odatle vodi logički put u ironiju kojoj Diogen iz Sinope nemilosrdno izlaže filozofiju. Kada je jednom, vele, Platon postavljao definiciju »čovek je dvonožno biće bez krila«, Diogen unese petla iščupanih krila i reče: »Evo, ovo je Platonov čovek.« Zato je uz definiciju dodao još: »Sa ravnim nožima.« Tako se glavni predmet tadašnje filozofije određuje kroz neesencijalni atribut. To da Diogen pita nekoga koji je izlagao o nebeskim pojavama: »Koliko je vremena otkad si sišao sa neba«, bilo je nezamislivo još neposredno pre njega. Sam Diogen je u mladosti krivotvorio novac i bio prognan, živeti od tada bez »rodnog mesta, kuće i domovine«, boreći se za svoj nasušni hleb i smatrajući sebe kosmopolitom. Granice nekadašnjih gradova, unutar kojih je svaki slobodan čovek osećao punu odgovornost za državnu stvarnost, razorene su zajedno sa ovom: filozof postaje građanin sveta. Slobodnih i odgovornih ljudi više nije bilo: Diogen ih je tražio njerom. Jednom je rekao: »Hej ljudi!« i kad su se ovi okupili, odvratio je: »Pa zvaoo sam ljude, a ne ološ.« Prema nekim svedočanstvima, pisao je tragedije (u tom vremenu koje je bilo sklono komediji), što je vrlo sumnjivo: teško je poverovati da se on, koji je najdublje prodro u duh svoga vremena, tako grdno prevario.

Svoje izlaganje o životima i mišljenjima istaknutih filozofa Diogen Laertijem završava sa Epikurum. O neoplatoničarima ne govori, što navodi na zaključak da je živio pre njih. Već smo naveli Hegelove reči o odsustvu filozofskog duha kod našeg autora. Doista, ovaj je, izgleda, imao više pesničkih no filozofskih ambicija: nikad ne propušta priliku da navede po nekoliko svojih epigrama o filozofu o kojem piše. Oni ga, međutim, nisu proslavili, kao ni Diogena iz Sinope njegove tragedije.

Zoran Stojanović

LJUBICA OSTOJIC: »ISPOD DRVLJA I KAMENJA«

»Svetlost«, Sarajevo, 1973.

Sasvim je sigurno da se nakon Husaina Tahmišića, iz jedne faze njegove poetske avanture, faze hermetizma, koja je bila izazov dotadašnjoj bosanskohercegovačkoj pjesničkoj praksi, i možda još Mubere Pašić, nije do ove zbirke pjesama Ljubice Ostojić javila u Bosni i Hercegovini hermetičnija poezija. Samo stoga je potrebno, čini se, akcentovati pojavu ovih stihova. Oni stoje zatvoreni u sebe kao kakav blok, blok iznutra klešan. Pristup spolja od strane čitaoca gotovo je nemoguć. Svi mogući ključevi za dešifrovanje značenja ovih pjesama, podijeljenih u nekoliko prividnih ciklusa (prividnih, jer se u osnovi ništa s tom ciklusnom razdiobom ne mijenja i ne dobija), ostali su ljubomorno skriveni u rukama autora. Ne zna se zašto je to tako i kakav je poriv, onaj nautarnji, tom krajnjem tvrdičluku, toj averziji prema čitaocu. Proizlazi da je poezija, po Ljubici Ostojić, čisto privatni posjed, a ne sveopšte dobro. Jer, ako pristupa do nje nema, onda se najlogičnije postavlja pitanje: čemu uopšte takva vrsta poezije? Ako je već isključiva i privatna, ako ne služi komunikaciji, onda i nije za objavljivanje, onda bi bilo uputnije da je ostala tamo gdje je i nastala, tj. u pjesnikinjinov radionici, arhivi, fascikli. No, sad je zbirka tu, među nama. Ove pjesme mogu da izazovu samo protivna dejstva: apsolutnu negaciju, neprihvatanje ili bezrezervnu podršku i afirmaciju u ime prava pjesnika na svaki mogući eksperimenat, pa i ovakav. S te strane, zbirka Ljubice Ostojić je ambivalentna, dvo-smisljena kao fenomen po sebi: može da iritira, ali i zaintrigira istim svojstvima, što zavisi od čitaoca, od njegova ukusa i afiniteta. Pristalice ekskluzivizma naći će u ovoj zbirci razloga za oduševljenje, no svi drugi, vjerujemo, naročito oni koji od pjesme traže izvjesno učešće, komunikaciju, makar koliku, ako ne i uzajamnost putem lektire, izvjesno asocijativno osmišljavanje, osjetiće se prikraćenim, biće grubo odbijeni, čitanje će ih učiniti ne samo rezervisanim spram rečene poezije nego i neprijatno iznenađenim: to nije poezija kojoj se može, uz doživljaj i uživljavanje, pristupiti. Ona je u osnovi jalov plod poput vještačkog cvijeća koje ne cvjeta, ne daje plod. Tu je samo sistem znakova, bizarnih metafora i nelogičnih ili bar krajnje proizvoljnih spojeva riječi, i poneko, istina rijetko, svjetlucanje i bljeskanje smisla koje se tek škrto navješćuje u dubinskim slojevima ovih pjesama. Ne zna se zbog čega je ova zbirka nazvana *Ispod drvllja i kamenja*, jer se to iz stihova ne da razabrati, a i neki drugi naslov, posve drugačiji, ništa ne bi ni dodao ni oduzeo njenoj potpuno zatvorenosti.

Risto Tričković